

ДРОЗДОВ Олександр Михайлович

професор, доктор юридичних наук,
заслужений юрист України, адвокат,
почесний професор кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони
(м. Барселона, Королівство Іспанія),
кафедра кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ДРОЗДОВА Олена Валеріївна

доцентка, кандидатка юридичних наук, адвокатка,
почесна професорка кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони
(м. Барселона, Королівство Іспанія)
доцентка кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету
ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,
(м. Рівне, Україна)

Невизначеність як втручання в приватне життя: справа A.R. v Poland¹, затримка оприлюднення рішень і межі критеріїв «згідно із законом» за статтею 8 ЄКПЛ

I. Сьогодні проаналізуємо рішення ЄСПЛ у справі A.R. v Poland щодо наслідків затримки офіційного оприлюднення рішення Конституційного суду Польщі від 22.10.2020, яким було скасовано підставу для абортів у випадку тяжких вад плода. В рішенні ЄСПЛ продемонстровано, як тривала правова невизначеність між ухваленням та публікацією рішення призвела до втручання у приватне життя заявниці (ст. 8 ЄКПЛ) і чому це втручання не відповідало вимозі «згідно із законом» (quality of law; foreseeability; rule of law). Окремо в рішенні розглянуто інституційний вимір — сумісність складу конституційної юрисдикції з критерієм «суд, встановлений законом» — через призму справи M.L. v Poland, а також частково розбіжну думку судді Сергідеса щодо компенсації витрат на правничу допомогу. На підставі практики ЄСПЛ (зокрема A, B and C v Ireland, De Tommaso v Italy, Kopp v Switzerland, Malone v the United Kingdom) обґрунтовано, що передбачуваність і своєчасність офіційного оприлюднення актів, які обмежують раніше доступні права, є ключовими для відповідності втручання принципу верховенства права.

Отже рішення у справі A.R. v Poland підсумувало складний перетин репродуктивних прав, процесуальних гарантій верховенства права та стандартів якості закону за статтею 8 ЄКПЛ. ЄСПЛ визнав, що тривала невизначеність між проголошенням рішення Конституційного суду та його офіційним оприлюдненням — за відсутності перехідних положень — спричинила втручання у приватне життя заявниці, яке не відповідало критерію «згідно із законом». Такий підхід узгоджується з доктриною Суду про доступність, передбачуваність і якість правового регулювання, коли обмежується раніше доступне право.

Затримка з оприлюдненням рішення, яке обмежує право на аборт, підірвала правову визначеність

¹ <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-245820>.

Справа «А.Р. проти Польщі» (заява № 6030/21) стосувалася обмежень права на аборт у Польщі.

У рішенні Палати у цій справі Європейський суд з прав людини одноголосно постановив, що було допущено порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Рішенням від 22 жовтня 2020 року Конституційний суд визнав неконституційними положення Закону про планування сім'ї, охорону людського плода та умови допустимості переривання вагітності, які дозволяли легальний аборт у разі виявлення у плода вад розвитку. Рішення було оприлюднено лише 27 січня 2021 року. Воно спричинило масштабні протести, зокрема демонстрації за участю тисяч людей по всій країні.

На момент ухвалення рішення Конституційного суду заявниця була на 15-му тижні вагітності. Результати медичних обстежень підтвердили, що плід мав генетичний розлад. Вона поїхала до Нідерландів, де вагітність була перервана у приватній клініці.

Суд установив, зокрема, що втручання в права заявниці стало наслідком ситуації суттєвої невизначеності в період між ухваленням рішення Конституційного суду у 2020 році та його оприлюдненням у 2021-му. У цей час було незрозуміло, чи вже набрали чинності обмеження на аборти з підстав вад розвитку плода, чи аборти ще могли законно виконуватися.

Втручання в права заявниці не було «згідно із законом» як через склад колегії Конституційного суду, що винесла рішення від 22 жовтня 2020 року, так і через відсутність передбачуваності, яку вимагає стаття 8, унаслідок загальної невизначеності щодо застосовної правової рамки, спричиненої затримкою з оприлюдненням рішення Конституційного суду. Отже, було допущено порушення цієї статті.

II. Основні факти

Заявниця, А.Р., є громадянкою Польщі, народилася у 1981 році та проживає у Кракові.

Умови здійснення легального аборту в Польщі встановлені Законом про планування сім'ї, охорону людського плода та умови допустимості переривання вагітності (Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży – «Закон 1993 року»).

Спочатку Закон 1993 року передбачав, що легальний аборт можливий до дванадцятого тижня вагітності, якщо вагітність становила небезпеку для життя або здоров'я матері; якщо пренатальні тести чи інші медичні висновки вказували на високий ризик того, що плід буде тяжко й невідворотно ушкоджений або страждатиме на невиліковну хворобу, що загрожує життю; або якщо були вагомі підстави вважати, що вагітність стала наслідком зґвалтування чи інцесту.

22 жовтня 2020 року, за конституційним поданням 104 парламентарів, Конституційний суд ухвалив рішення, яким, зокрема, визнав неконституційними положення, що дозволяли легальний аборт у разі вад розвитку плода. Рішення було оприлюднено лише 27 січня 2021 року й із цієї дати набрало чинності.

Це рішення спричинило широкі протести, зокрема демонстрації за участю тисяч людей по всій країні. У січні 2021 року Федерація жінок і планування сім'ї, польська неурядова організація, що виступає за сексуальні та репродуктивні права, розмістила в інтернеті попередньо заповнену форму заяви та заохочувала жінок репродуктивного віку, що проживають у Польщі, подавати заяви до Суду.

Заявниця подала попередньо заповнену форму, додавши додаткові відомості. Вона зазначила, що на час ухвалення рішення Конституційного суду була на 15-му тижні вагітності. Результати медичних тестів від 5 листопада 2020 року підтвердили, що плід страждав на генетичний розлад. Не бажаючи ризикувати тим, що рішення Конституційного суду буде оприлюднено до того, як вона зможе пройти легальний аборт, вона поїхала до Нідерландів, де вагітність було перервано в приватній клініці.

Заява була подана до Європейського суду з прав людини 11 січня 2021 року.

Посилаючись на статтю 3 (заборона нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження), заявниця стверджувала, що обмеження, запроваджені

Конституційним судом, спричинили їй серйозні та реальні душевні страждання. Посилаючись на статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), вона скаржилася, що є потенційною жертвою порушення Конвенції. Хоча їй і не було відмовлено в аборті на підставі вад плода, Закон 1993 року все ж порушив її права, оскільки вона була змушена змінити свою поведінку. Вона також стверджувала, що обмеження не були «встановлені законом» через склад Конституційного суду.

III. Треті сторони-інтервентори. Зауваження були подані Комісаром Ради Європи з прав людини, який(яка) скористався(лася) правом на втручання у провадження. Зауваження також подали: European Centre for Law and Justice; Amnesty International, Center for Reproductive Rights, Human Rights Watch, International Commission of Jurists, International Federation for Human Rights, International Planned Parenthood Federation European Network, Women Enabled International, Women's Link Worldwide та World Organisation Against Torture; Ordo Iuris – Institute for Legal Culture; Робоча група ООН з питання дискримінації жінок і дівчат, Спеціальний доповідач ООН з права кожного на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, Спеціальний доповідач ООН з питань тортур та жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також Спеціальний доповідач ООН з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків; Clinique doctorale Aix Global Justice (Aix-Marseille Université); Уповноважений з прав дитини Польщі; International Federation of Gynecology and Obstetrics; професорка Фіона де Лондрас від імені восьми науковців-правників; ADF International (Alliance Defending Freedom); та Helsinki Foundation for Human Rights як треті сторони.

«Комісар Ради Європи з прав людини

88. Посилаючись, зокрема, на свій візит до Польщі у 2019 році (див. А.М. та інші проти Польщі, зазначене вище, § 38), Комісар надала інформацію про правову базу й практичну ситуацію щодо доступу до абортів в Польщі.

Комісар зауважила, що надходили повідомлення про те, що відразу після ухвалення рішення Конституційного суду і до його опублікування в Офіційному журналі — тобто до набрання ним чинності — окремі лікарні почали відмовлятися від проведення абортів у випадках вад розвитку плода. Вона також подала порівняльний огляд, що свідчив про усталений

європейський консенсус на користь доступу до безпечної та легальної допомоги з переривання вагітності. Комісар детально описала шкідливий вплив обмежувальних правових та політичних рамок щодо доступу до абортів на права людини жінок. У підсумку вона зазначила, що для забезпечення ефективного захисту прав людини жінок Польща повинна невідкладно гарантувати всім жінкам і дівчатам повний і належний доступ до безпечної та легальної допомоги з переривання вагітності, привівши своє законодавство і практику у відповідність до міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема Конвенції, і до найкращих регіональних практик.

Європейський центр права та справедливості (ECLJ)

89. ECLJ стверджував, що «євгенічний аборт» суперечить правам людини. Крім того, Польща обрала підхід визнавати ненароджених дітей суб'єктами права та надавати їм правовий захист із моменту зачаття. Надавши дитині право на недискримінацію за ознакою інвалідності, Польща, на думку ECLJ, узгодилася з найновішими тенденціями міжнародного права, які забороняють згадувати інвалідність як окрему підставу для абортів.

Amnesty International, Center for Reproductive Rights, Human Rights Watch, Міжнародна комісія юристів (ICJ), Міжнародна федерація з прав людини (FIDH), Європейська мережа Міжнародної федерації планування сім'ї, Women Enabled International, Women's Link Worldwide та Всесвітня організація проти тортур (OMTC)

90. У спільних зауваженнях ці інтервентори зазначили, що жінки репродуктивного віку належать до групи осіб, які наражаються на ризик зазнати безпосередньої та серйозної шкоди від законодавчих заборон абортів, незалежно від того, чи є вони наразі вагітними або чи шукають аборт. Медична допомога з переривання вагітності є невід'ємним елементом охорони здоров'я, потребувати якого можуть лише жінки репродуктивного віку. Заборони на аборт змушують жінок репродуктивного віку вдаватися до підпільних і часто небезпечних абортів, виношувати вагітність до терміну всупереч своїй волі або — де це можливо — виїжджати за кордон, щоб отримати таку допомогу; усе це наражає їх на ризики для здоров'я, посилює соціальну нерівність і порушує їхні права людини.

91. Інтервентори також зауважили, що заборони на аборт, запроваджені як регресивні заходи, які скасовують уже наявні законні підстави для доступу до

відповідної медичної допомоги, можуть посилювати шкідливу стигму й поглиблювати наявні невизначеність і тривогу для жінок репродуктивного віку, а також додатково посилювати «охолоджувальний ефект» для надавачів медичних послуг.

Ordo Iuris – Інститут правової культури

92. Інститут Ordo Iuris подав детальні зауваження щодо початку людського життя та правового статусу *nasciturus* (ненародженої дитини), як це визначено в міжнародних документах, практиці Суду та підготовчих матеріалах до Конвенції (*travaux préparatoires*).

Робоча група ООН з питання дискримінації жінок і дівчат (WGDAWG), Спеціальний доповідач ООН з права кожного на досягнення найвищого можливого рівня фізичного і психічного здоров'я, Спеціальний доповідач ООН з питань тортур та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, і Спеціальний доповідач ООН з питань насильства щодо жінок, його причин і наслідків — «експерти ООН»

93. У спільних поданнях експерти ООН зазначили, що існує чіткий міжнародний консенсус: держави мають забезпечити можливість абортів за широким колом підстав, зокрема у випадках тяжких вад розвитку плода, і декриміналізувати аборт за будь-яких обставин; інакше порушуються не лише право на приватність, а й право на свободу від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, а також право на рівність і недискримінацію. Зокрема, експерти ООН посилалися на два рішення Комітету ООН з прав людини (*Mellet v. Ireland* та *Whelan v. Ireland*, обидва зазначені вище), у яких було встановлено, що відмова у доступі до допомоги з переривання вагітності може становити жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

Clinique doctorale Aix Global Justice (Aix-Marseille Université)

94. Ця організація стверджувала, що існує європейський консенсус щодо права на аборт, а також міжнародний консенсус щодо пріоритетності життя і здоров'я вагітних жінок, які слід враховувати під час оцінювання меж національного поля розсуду.

Уповноважений з прав дитини Польщі («Омбудсман»)

95. Омбудсман заявив, що законодавство, яке дозволяє переривання

вагітності у випадках вад розвитку плода в Польщі, несумісне з конституційним принципом захисту життя як найвищої цінності.

Посилаючись на Конвенцію ООН про права дитини та Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, інтервентор стверджував, що обов'язком держав є захищати життя дитини як у допологовий період, так і після народження.

Міжнародна федерація гінекології та акушерства (FIGO)

96. FIGO зазначила, що небезпечні аборти — одна з причин материнської смертності та захворюваності, якій можна запобігти. Одним із найважливіших способів зменшення кількості небезпечних абортів є забезпечення широкого правового доступу до допомоги з переривання вагітності. Обмежувальні закони про аборти негативно впливають на комплексну медичну допомогу та основоположні права жінок і дівчат.

Професорка Фіона де Лондрас від імені восьми правознавців

97. Професорка де Лондрас подала зауваження від імені Dr Silvia de Zordo, Professor Sandra Fredman, Dr Atina Krajewska, Dr Natasa Mavronicola, Professor Sheelagh McGuinness, Professor Joanna Mishtal, Professor Ruth Rubio Marín та Professor Rosamund Scott.

98. Інтервентори стверджували, що всі особи, які можуть завагітніти, всі вагітні особи та всі, кому поставлено діагноз вади розвитку плода, є «жертвами» у значенні статті 34 Конвенції стосовно заходів, які забороняють аборт, зокрема у випадках вад розвитку плода.

ADF International (Alliance Defending Freedom)

99. ADF International стверджувала, що держави можуть шляхом внутрішнього правового регулювання обирати, чи захищати ненароджених дітей від дискримінаційних абортів, спрямованих проти ненародженої дитини з життєво-обмежувальним станом або інвалідністю (або у разі «вади розвитку плода»). Крім того, якщо держава може показати, що вона врахувала широкі стандарти захисту прав людини для ненародженої дитини і наукові докази, які демонструють, що аборт з підстав «вади розвитку плода» не є фізіологічно терапевтичним чи корисним для вагітної жінки, таку державу не можна вважати такою, що вийшла за межі наданого їй поля розсуду.

Гельсінський фонд з прав людини (HFHR)

100. HFHR представив результати опитування щодо доступу до абарту в

Польщі, проведеного з листопада 2020 року по січень 2021 року. Інформацію було зібрано в період між ухваленням Конституційним судом рішення від 22 жовтня 2020 року та датою набрання цим рішенням чинності. HFHR отримав відомості про можливість проведення абортів з підстав вад плода зі 103 лікарень у Польщі. У відповідях на анкету 56% лікарень заявили, що процедури абортів з цих підстав можуть бути проведені; 38% лікарень вказали, що такі процедури не можуть виконуватися; 6% установ надали неясні відповіді. Крім того, з опитування випливало, що пандемія COVID-19 була додатковим чинником, який обмежив доступ до абортів, оскільки певні лікарні були визначені для виключного лікування пацієнтів із COVID-19.

101. Зокрема, організація зазначила, що рішення Конституційного суду від 22 жовтня 2020 року вплинуло на доступність легального абортів в Польщі ще до його опублікування в Журналі законів. Після ухвалення цього рішення виникли серйозні сумніви щодо його юридичної сили. HFHR також вказав на низку практичних і процесуальних перешкод у доступі до легального абортів в Польщі.

Польська адвокатська палата

102. Польську адвокатську палату було допущено до участі як третю сторону, однак вона не подала зауважень.».

IV. Рішення Суду

Стаття 3

Враховуючи наявні матеріали, Суд дійшов висновку, що заявниця не довела, що обмеження, запроваджені Конституційним судом, призвели до поводження, яке суперечить статті 3 Конвенції. Отже, цю скаргу було визнано неприйнятною.

Стаття 8

Насамперед Суд встановив, що стаття 8 застосовна до справи заявниці і що вона була «безпосередньо зачеплена» законодавчими змінами. Вона поїхала до Нідерландів, де в листопаді 2020 року її вагітність була перервана. Після ухвалення у жовтні 2020 року рішення Конституційного суду воно могло бути оприлюднене будь-коли, і, вочевидь, існувало сильне відчуття невизначеності, посилене як відсутністю будь-яких перехідних заходів, так і триваючою пандемією COVID-19. За конкретних обставин справи ситуація

тривалої невизначеності становила «втручання» у права заявниці за статтею 8.

Суд зауважив, що рішення Конституційного суду було ухвалене в процесі конституційного контролю національного законодавства. Проведення було ініційоване групою депутатів, які оскаржили конституційність певних положень Закону 1993 року. Щодо складу колегії Конституційного суду, яка винесла рішення від 22 жовтня 2020 року, Суд раніше у справі «М.Л. проти Польщі» (заява № 40119/21) встановив, що втручання в права заявника в тій справі не було «згідно із законом» у розумінні статті 8 Конвенції, оскільки рішення не було ухвалене «судом, встановленим законом». Суд визнав, що ці висновки релевантні і в справі цієї заявниці.

Хоча в обох справах підставою для скарг було одне й те саме рішення Конституційного суду, заявниця у цій справі була додатково зачеплена невизначеністю щодо його законодавчих наслідків. У справі «М.Л.» втручання було зумовлене набранням чинності рішенням Конституційного суду — його було оприлюднено безпосередньо перед призначеним строком абортів, що унеможливило його проведення. У справі А.Р. рішення Конституційного суду ще не набрало чинності, а втручання було спричинене тривалою ситуацією значної невизначеності щодо застосовного законодавства та допустимості абортів з підстав вад розвитку плода. Питанням, яке залишалось для Суду, було те, чи було на той час внутрішнє право достатньо чітким і передбачуваним, щоб дозволити заявниці регулювати свою поведінку. Суд зазначив, що вимога передбачуваності має особливе значення тоді, коли право, яке раніше існувало в національному праві, обмежується.

Суд відзначив, що рішення Конституційного суду в Польщі набирають чинності в день їх оприлюднення і що загалом рішення оприлюднюються негайно. Хоча Конституційний суд може визначити іншу майбутню дату, з якої положення, визнані неконституційними, втратять чинність, у цій справі цього зроблено не було. Крім того, рішення спричинило широкі протести, що лише посилювало невизначеність щодо впливу змін до законодавчої рамки абортів. Залишалось незрозумілим, чи обмеження на аборт з підстав вад

розвитку плода вже набрали чинності, чи аборт і надалі міг здійснюватися на законних підставах.

Отже, Суд дійшов висновку, що втручання в права заявниці не було «згідно із законом» як через склад колегії Конституційного суду, що винесла рішення від 22 жовтня 2020 року, так і через відсутність передбачуваності, яку вимагає стаття 8, внаслідок загальної невизначеності щодо застосовної правової рамки, спричиненої затримкою з оприлюдненням рішення Конституційного суду. Відповідно, було допущено порушення цієї статті.

Далі наведемо оцінку Суду

«Чи стосується справа позитивних чи негативних зобов'язань

103. Суд зазначає, що заявниця не стверджувала про відсутність процедури, за якою вона могла б установити, чи має право на законний аборт у Польщі; її скарги радше стосувалися доводу, що рішення Конституційного суду, яким у Польщі було заборонено аборт з підстав вад плода, непропорційно обмежило її право на повагу до приватного життя. Отже, Суд вважає доцільним аналізувати її скаргу як таку, що стосується негативних зобов'язань (див. *A, B and C v. Ireland*, § 216, та *M.L. v. Poland*, § 152, обидві справи зазначені вище).

Чи мало місце втручання

104. Раніше Суд постановляв, що не кожне регулювання переривання вагітності становить втручання у право матері на повагу до її приватного життя (див. *A, B and C v. Ireland*, § 216, та *M.L. v. Poland*, § 153, обидві справи зазначені вище).

105. У цій справі Уряд твердив, що — оскільки Конвенція не гарантує права на аборт — запровадження більш обмежувальних внутрішніх правил не може розглядатися як втручання у права заявниці (див. пункт 82 вище). Крім того, заявниця перервала вагітність за кордоном і не скористалася процедурами, передбаченими Законом 1993 року, чинним на відповідний час. Однак Суд не може погодитися з таким підходом.

106. Суд зазначає, що хоча рішення Конституційного суду було ухвалено 22 жовтня 2020 року, воно набрало чинності лише в день його опублікування — 27 січня 2021 року. Попри те, що до цієї дати Закон 1993 року залишався незмінним, рішення Конституційного суду могло бути опубліковано будь-якої миті, і, вочевидь, панувало відчуття значної невизначеності,

посилене відсутністю будь-яких перехідних заходів (див. пункти 79, 88 і 101 вище). Сама заявниця також сприймала ситуацію так, що рішення Конституційного суду можуть опублікувати будь-коли, що унеможливить для неї отримання легального абортів в Польщі (див. пункт 15 вище). Ситуацію ще більше ускладнювала пандемія COVID-19: було небезпідставно побоюватися, що кордони можуть невідкладно закритися, чим буде усунута можливість виїхати за кордон для отримання послуг з переривання вагітності (там само). Враховуючи широке розуміння «приватного життя» у значенні статті 8, яке охоплює право на особисту автономію та фізичну і психічну недоторканність, Суд визнає, що за конкретних обставин цієї справи ситуація тривалої невизначеності могла становити «втручання» у права заявниці за статтею 8.

107. Щоб визначити, чи це втручання спричинило порушення статті 8, Суд має з'ясувати, чи було воно виправданим за другим пунктом цієї статті, а саме — чи було воно «згідно із законом» і «необхідним у демократичному суспільстві» заради однієї з «легітимних цілей», зазначених у статті 8 Конвенції.

Чи було втручання «згідно із законом»

(а) Загальні принципи

108. Вираз «згідно із законом» по-перше означає, що оскаржуваний захід повирен мати підставу у національному праві й бути сумісним із принципом верховенства права, який прямо згадується у Преамбулі до Конвенції та є притаманним предмету й меті статті 8. Це виражає обов'язок дотримуватися її матеріальних і процесуальних норм (див., серед багатьох інших джерел, *Malone v. the United Kingdom*, 2 серпня 1984 року, §§ 66–68, Series A № 82, та *Juszcyszyn v. Poland*, № 35599/20, § 261, 6 жовтня 2022 року).

109. По-друге, цей вираз стосується якості відповідного закону, яка вимагає, щоб він був доступним для зацікавленої особи, яка, крім того, повинна бути спроможною передбачити його наслідки для себе, а також щоб він був сумісним із верховенством права (див., з-поміж іншого, *Kopp v. Switzerland*, 25 березня 1998 року, § 55, Reports of Judgments and Decisions 1998-II). Отже, цей вираз, зокрема, передбачає, що внутрішнє право має бути достатньо передбачуваним у своїх положеннях, аби надати особам належне уявлення про обставини й умови, за яких влада уповноважена вдаватися до заходів, що

впливають на їхні права за Конвенцією (див. *Fernández Martínez v. Spain* [GC], № 56030/07, § 117, ECHR 2014 (витяги), з подальшими посиланнями, та *De Tommaso v. Italy* [GC], № 43395/09, §§ 106–09, 23 лютого 2017 року). Зокрема, щодо вимоги передбачуваності Суд зазначав, що норма є «передбачуваною», якщо вона сформульована з достатньою точністю, аби будь-яка особа — за потреби за умови належної правової допомоги — могла відповідно врегулювати свою поведінку (див., серед багатьох інших джерел, *Malone*, зазначене вище, § 67; *Rotaru v. Romania* [GC], № 28341/95, § 55, ECHR 2000-V; та *Dubská and Krejzová v. the Czech Republic* [GC], №№ 28859/11 і 28473/12, § 171, 15 листопада 2016 року).

110. Отже, втручання в право на повагу до приватного і сімейного життя має ґрунтуватися на «законі», який гарантує належні запобіжники від свавілля. Має бути забезпечено гарантії того, що дискреційні повноваження виконавчої влади здійснюються відповідно до закону і без зловживання владою. Вимоги статті 8 щодо таких гарантій певною мірою залежать від характеру та обсягу відповідного втручання (див. *Solska and Rybicka v. Poland*, №№ 30491/17 і 31083/17, § 113, 20 вересня 2018 року, з подальшими посиланнями).

(b) Застосування загальних принципів до цієї справи

111. Насамперед Суд зазначає, що умови для легального аборту в Польщі встановлені Законом 1993 року. Рішення Конституційного суду від 22 жовтня 2020 року, яким вади плода було визнано неконституційною підставою для аборту, було опубліковано 27 січня 2021 року — після тримісячної затримки — і набрало чинності цього ж дня (див. пункти 11 і 23 вище).

112. Повертаючись до обставин цієї справи, Суд зауважує, що вже встановив: ситуація невизначеності, яка настала після ухвалення рішення Конституційного суду 22 жовтня 2020 року і до його опублікування 27 січня 2021 року, становила «втручання» у права заявниці за статтею 8 (див. пункт 106 вище). Щодо законності цього втручання думки сторін розійшлися — чи було воно законним у розумінні Конвенції.

113. Заявниця посилалася на низку вад у процесі, внаслідок якого Конституційний суд дійшов рішення від 22 жовтня 2020 року, що означало: це рішення не може вважатися ухваленим «згідно із законом» (див. пункти 75–78 вище). Вона також наголошувала, що, хоча положення Закону 1993 року залишалися незмінними до 27 січня 2021 року, після ухвалення рішення

22 жовтня 2020 року в Польщі виникла значна невизначеність і плутанина — як у системі охорони здоров'я, так і для жінок репродуктивного віку; така двозначність серйозно підірвала правову визначеність (див. пункт 79 вище). Уряд заперечив, що склад колегії Конституційного суду у справі № К 1/20 був законним і належним (див. пункт 86 вище). До того ж, і це головне, між 22 жовтня 2020 року і 27 січня 2021 року Закон 1993 року залишався незмінним (див. пункти 57 і 82 вище).

114. У цьому зв'язку Суд передусім зазначає, що рішення Конституційного суду від 22 жовтня 2020 року було ухвалене в межах конституційного контролю внутрішнього законодавства. Проведення було ініційоване згідно зі статтею 191 § 1 (1) Конституції Польщі групою депутатів, які оскаржили конституційність підпункту 4a(1)(2) Закону 1993 року (див. пункт 9 вище). Хоча заявниця не була стороною в тому провадженні, воно вплинуло на її права, зокрема на право на повагу до приватного життя (порівн. *M.L. v Poland*, зазначена вище, § 168).

115. Далі, щодо складу колегії Конституційного суду, яка винесла рішення від 22 жовтня 2020 року, Суд раніше у справі *M.L. v. Poland* (зазначена вище) встановив, що втручання в права заявниці в тій справі було «не згідно із законом» у значенні статті 8 Конвенції, оскільки його не було ухвалено «судом, встановленим законом» (там само, §§ 174–175). Суд вважає, що ці висновки щодо відповідності органу, який ухвалив рішення, стандартам верховенства права також є релевантними і в цій справі. Водночас Суд зауважує: хоча в обох справах підставою скарг було те саме рішення Конституційного суду, заявниця у цій справі була додатково зачеплена невизначеністю щодо його законодавчих наслідків. У справі *M.L. v. Poland* втручання було спричинене набранням чинності рішенням Конституційного суду — його було опубліковано безпосередньо перед призначеною процедурою, що зробило неможливим аборт з підстав вад плода (там само, § 100). У цій справі на час відповідних подій рішення Конституційного суду ще не набрало чинності, і Суд уже встановив, що втручання у права заявниці за статтею 8 було зумовлене тривалою ситуацією значної невизначеності щодо застосовного законодавства та допустимості абортів з підстав вад плода (див. пункт 106 вище).

116. У цьому контексті Суд зауважує, що сторони не заперечували: положення Закону 1993 року, які дозволяли аборт з підстав вад плода, були

формально скасовані лише 27 січня 2021 року. Проте заявниця наполягала, що двозначність, яка виникла після ухвалення рішення Конституційного суду, серйозно підірвала правову визначеність. Отже, питання, яке Суд має з'ясувати, полягає в тому, чи було на час подій внутрішнє право достатньо чітким і передбачуваним, аби заявниця могла врегулювати свою поведінку (див. *mutatis mutandis*, *Slivenko and Others v. Latvia (dec.)* [GC], № 48321/99, § 107, ECHR 2002-II (витяги), та *A, B and C v. Ireland*, зазначена вище, § 220, з подальшими посиланнями, а також *Dubská and Krejzová*, зазначена вище, § 171). У цьому зв'язку Суд зазначає, що вимога передбачуваності має особливе значення тоді, коли право, яке раніше існувало у внутрішньому праві, обмежується (порівн. *M.L. v. Poland*, зазначена вище, § 175).

117. Суд відзначає, що рішення Конституційного суду набирають чинності з дати їх опублікування в офіційному виданні, у якому було оприлюднено первісний нормативний акт, і загалом публікуються негайно, як це передбачено статтею 190 Конституції (див. пункти 25, 26 і 27 вище).

Водночас Конституційний суд може визначити іншу дату, від якої нормативний акт, визнаний неконституційним, припиняє дію. У цій справі Конституційний суд у рішенні від 22 жовтня 2020 року не зазначив іншої дати, з якої відповідні положення Закону 1993 року втратили б чинність.

118. Таким чином, відповідно до Конституції та усталеної практики очікувалося, що після ухвалення рішення його можуть опублікувати будь-якої миті. У цьому контексті Суд зауважує, що рішення Конституційного суду спричинило масштабні протести, які лише посилили невизначеність щодо впливу змін на законодавчу рамку абортів (див. пункт 12 вище). Залишалося незрозумілим, чи вже набрали чинності обмеження на аборт з підстав вад плода, чи аборт усе ще міг бути здійснений на законних підставах. Доводи заявниці в цьому сенсі підтримали й треті сторони-інтервентори. Комісар Ради Європи з прав людини повідомила, що відразу після ухвалення відповідного рішення і до його опублікування окремі лікарні відмовлялися проводити аборти у випадках вад плода (див. пункт 88 вище). HFHR, посилаючись на результати опитування, зазначив, що рішення Конституційного суду вплинуло на доступність легального абортів в Польщі ще до його опублікування в Журналі законів (див. пункти 100 і 101 вище).

119. Суд погоджується з доводом заявниці, що невизначеність, спричинена затримкою опублікування і, відповідно, набрання чинності рішенням

Конституційного суду, підірвала правову визначеність у відповідний час. Ця тривала плутанина мала безпосередні й несприятливі наслідки для приватного життя заявниці, оскільки вона перебувала в стані двозначності щодо свого права на легальний аборт з підстав вад плода. Унаслідок цієї невизначеності заявниця була змушена подорожувати за кордон для проведення аборт, що безсумнівно спричинило їй значний додатковий стрес. 120. Отже, Суд доходить висновку, що втручання в права заявниці не може вважатися законним з викладених вище причин (див. пункт 115 вище). Більш того, бракувало передбачуваності, якої вимагає стаття 8 Конвенції, через загальну невизначеність щодо застосовної правової рамки, спричинену затримкою в опублікуванні рішення Конституційного суду. Звідси випливає, що втручання в права заявниці «не було згідно із законом» у значенні статті 8 Конвенції. Відповідно, мало місце порушення цієї статті.

121. З огляду на наведені міркування і, зокрема, через ситуацію невизначеності, яка настала після ухвалення рішення Конституційного суду від 22 жовтня 2020 року, Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду про те, що заявниця не вичерпала національні засоби юридичного захисту, оскільки не намагалася отримати легальний аборт у Польщі (див. пункт 64 вище).

V. Справедлива сатисфакція (стаття 41)

Суд постановив, що Польща має виплатити заявниці 1 495 євро (EUR) як відшкодування матеріальної шкоди та 15 000 євро як відшкодування нематеріальної шкоди.

VI. Окрема думка. Суддя Сергідес висловив спільну частково розбіжну думку, яку додано до рішення.

ЧАСТКОВО РОЗБІЖНА ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ СЕРГІДЕСА

1. Як зазначено у вступному абзаці рішення, ця справа стосується обмежень на аборт, запроваджених рішенням Конституційного суду від 22 жовтня 2020 року, яким було визнано неконституційними відповідні положення (що дозволяли легальний аборт у разі вад розвитку плода), а також впливу цього рішення на особисту ситуацію заявниці. Як також зазначено у вступі, справа порушує питання за статтями 3 і 8 Конвенції.

2. Я проголосував за пункти 1–4 резолютивної частини рішення, але проти пункту 5, яким відхилено решту вимог заявниці щодо справедливої сатисфакції.

3. Зокрема, з повагою не погоджуюся з пунктом 131 рішення та відповідним пунктом 5 резолютивної частини, якими відхилено вимогу про відшкодування судових та інших витрат на тій підставі, що їх фактично не було понесено.

4. Пункт 85 (сторінка 29) Письмових зауважень, поданих від імені заявниці та заявників у паралельних справах, містить таке:

«На стадії комунікації справи Суд попросив усіх заявників призначити адвоката. Усі заявники залучили адвокатів, які ретельно опрацьовували численні, складні та тривалі у часі справи в Суді.

У наведеній нижче таблиці подано час, витрачений адвокатами на підготовку.

... [наведено докладну таблицю]

З огляду на чутливий і важливий характер цих справ адвокати працюють для заявників pro bono. Водночас у звичайній комерційній практиці вони заявляли б 150 євро за кожну годину, що підлягає оплаті. Загальна вартість роботи адвокатів заявників становить 8 700 євро. Адвокати вважають, що ці витрати має покрити держава як частину фінансової компенсації».

5. Наскільки я розумію, у цій справі адвокати заявників погодилися діяти без вимагання оплати від заявників у разі, якщо справа буде безуспішною; втім існувала також домовленість, що у випадку присудження Судом витрат і видатків відповідні суми підлягатимуть виплаті адвокатам як винагорода за виконану роботу.

6. Як впливає з їхніх Письмових зауважень (див. пункт 4 вище), заявники надали детальний розрахунок наданих правничих послуг та їхньої вартості. Ця справа не є прикладом повністю чи абсолютно безоплатного представництва: заявлені витрати на правничу допомогу є реальними, визначеними у грошовому виразі й стали б підлягаючими сплаті адвокатам, якби Суд скористався своїм розсудом і їх присудив. Така домовленість, яка відтерміновує, але не скасовує винагороду, узгоджується з підходом,

застосованим у справі *Pakelli v. Germany* (№ 8398/78, § 47, 25 квітня 1983 року), де Суд визнав, що гонорари залишаються «фактично понесеними», якщо адвокат остаточно від них не відмовився, а лише відтермінував їх стягнення. На відміну від справи *Merabishvili v. Georgia* ([ВП], № 72508/13, §§ 370–372, 28 листопада 2017 року), де заявник не надав доказів жодного обов'язку сплачувати, а його адвокати діяли повністю безоплатно, ця справа є ближчою до згаданої *Pakelli v. Germany*.

7. Відтак Суд мав урахувати задокументовану правничу роботу та присудити заявлені витрати не лише з міркувань справедливості щодо заявників і їхніх адвокатів, а й для того, щоб не відлякувати представництво у справах, де заявники інакше не могли б дозволити собі правничу допомогу. Інакший підхід дорівнював би запереченню фундаментального принципу Конвенції — принципу ефективності, тобто принципу ефективного захисту відповідних прав людини.

8. Як слушно зазначили заявники (див. пункт 4 вище), саме Суд попросив їх призначити адвоката на стадії комунікації. Так само немає сумніву, що без допомоги адвокатів заявників домогтися такого важливого рішення було б надзвичайно складно.

VII. Уроки для України

1) *Перехідні положення і комунікація*. Будь-які рішення конституційної юрисдикції, що звужують доступні права, мають супроводжуватися чіткими перехідними правилами та офіційними комунікаціями для адресатів.

2) *Строки оприлюднення*. Своєчасність офіційної публікації — елемент якості закону і верховенства права. Навіть коротка затримка в сферах високого ризику (здоров'я, тілесна автономія) може створити «втручання» за ст. 8.

3) *Інституційна бездоганність*. Склад органів, що генерують нормативні наслідки, має відповідати стандарту «суд, встановлений законом» — порушення цього стандарту впливає на законність втручання й у суміжних правах.

4) *Ефективність засобів захисту*. Справедливе відшкодування витрат на представництво зміцнює доступ до правосуддя у стратегічних справах.

Отже *A.R. v Poland* утверджує, що правова невизначеність — не лише управлінський недолік, а й самостійний фактор «втручання» у приватне життя. Критерій «згідно із законом» включає вимоги до якості законодавчого процесу і його часової логістики. Для держав європейського правового простору це рішення — нагадування, що звуження доступних прав без передбачуваних перехідних механізмів майже неминуче породжує конвенційні ризики.

VIII. Релевантні джерела

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950.
- *A.R. v Poland*, App no 6030/21 (ECtHR, Chamber).
- *M.L. v Poland*, App no 40119/21 (ECtHR).
- *A, B and C v Ireland*, App no 25579/05 (ECtHR, 16 December 2010).
- *Tysiąc v Poland*, App no 5410/03 (ECtHR, 20 March 2007).
- *R.R. v Poland*, App no 27617/04 (ECtHR, 26 May 2011).
- *P and S v Poland*, App no 57375/08 (ECtHR, 30 October 2012).
- *Malone v the United Kingdom* (ECtHR, 2 August 1984) Series A no 82.
- *Kopp v Switzerland*, App no 23224/94 (ECtHR, 25 March 1998).
- *Rotaru v Romania [GC]*, App no 28341/95 (ECtHR, 4 May 2000).
- *Dubská and Krejzová v the Czech Republic [GC]*, Apps nos 28859/11 and 28473/12 (ECtHR, 15 November 2016).
- *De Tommaso v Italy [GC]*, App no 43395/09 (ECtHR, 23 February 2017).
- *Solska and Rybicka v Poland*, Apps nos 30491/17 and 31083/17 (ECtHR, 20 September 2018).
- Комітет ООН з прав людини, *Mellet v Ireland*, Комунікація № 2324/2013 (31 March 2016); *Whelan v Ireland*, Комунікація № 2425/2014 (17 March 2017).
- Конституція Республіки Польща (1997), ст. 190, 191.

– Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (1993).

– Рішення Конституційного суду Польщі у справі К 1/20, 22.10.2020 (опубліковано 27.01.2021).